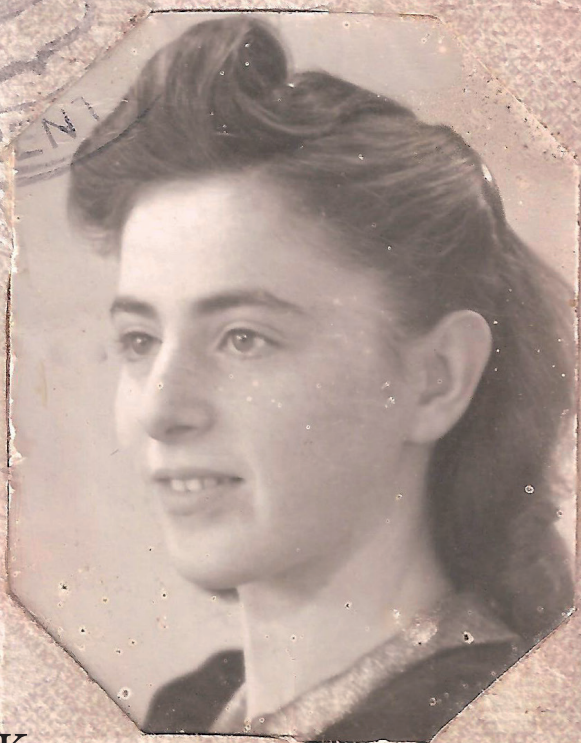

HOELANG MAG IK BLIJVEN?

Hoe een Joods meisje
dertien
onderduikadressen
overleefde

WENDY
GEUVERINK

Wendy Geuverink

HOELANG MAG IK BLIJVEN?

Hoe een Joods meisje dertien
onderduikadressen overleefde

Uitgeverij Omniboek

Inleiding

Ik ontmoet Truus Stern-van Zuiden,^{*} een kwieke Joodse dame van inmiddels in de negentig, voor het eerst op de begrafenis van de vader van mijn vriendin Evelien.

‘Truus, staat je levensverhaal nou al op papier?’ vraagt Evelien als we bij haar aan tafel zitten.

‘Ach nee, kindje, daar begin ik niet meer aan,’ zegt ze, ‘het is met die journalist op niets uitgelopen, hij heeft een burn-out, ik blijf mijn verhaal over de Tweede Wereldoorlog gewoon op scholen en in Westerbork vertellen en dat is goed, hoor.’

‘Mogen Wendy en ik dan een keer samen bij je op bezoek komen? Mij heb je al veel verteld, maar mijn vriendin wil jouw levensverhaal ook graag horen.’ Ik knik enthousiast.

‘Natuurlijk,’ lacht ze, ‘kom maar wanneer je wilt.’

^{*} Alle personen zijn terug te vinden in de namenlijst achter in dit boek.

De deuren van de lift gaan open en daar staat Truus ons al op te wachten. Ze ziet er prachtig uit, in haar zwarte broek en flamboyante zwarte zijden blouse.

‘Kom verder,’ zegt ze enthousiast.

Ik krijg drie dikke kussen en ze zegt meteen dat ik geen ‘mevrouw’ en ‘u’ mag zeggen, ze is gewoon Truus. In haar lichte, smaakvol ingerichte appartement serveert ze, ondanks haar slechte zicht, zonder problemen thee en koffie en een grote punt bananenvlaai. Ze steekt meteen van wal. Ze vertelt over de vele onderduikadressen waar ze als tiener heeft gezeten. Hoe het was om van adres naar adres te gaan en je overal weer totaal te moeten aanpassen. Haar verhalen raken me en ik ben diep onder de indruk van alle details die ze zich nog kan herinneren. Aan het eind van de middag zegt Evelien: ‘Jouw verhaal is zo bijzonder en je weet nog zo veel. Ik weet dat je teleurgesteld bent in de eerdere poging om je verhaal op papier te krijgen, maar zou je het niet door Wendy willen laten doen? Ze heeft al eerder een boek geschreven.’ Ze knipoogt naar mij, omdat ze weet dat ik helemaal gegrepen ben door het verhaal van Truus.

‘Denk er nog eens over na, Truus, ik weet hoe graag je het wilt.’

We praten nog even verder en voordat we weggaan, zegt Truus opeens: ‘Ik hoef er niet over na te denken. Ik was van het idee afgestapt om mijn verhaal op te laten schrijven, ik had besloten er nooit meer aan te beginnen. Maar nu, na deze heerlijke middag, voel ik weer hoe belangrijk het voor me is. Zou jij dat willen doen, Wendy, mijn verhaal opschrijven?’

‘Ik wil het wel proberen, Truus, heel graag zelfs, het zou een grote eer voor mij zijn,’ stamel ik, ‘maar weet jij het zeker? Wil je alles weer oprakelen en aan mij vertellen?’

‘Ja, ik weet het honderd procent zeker,’ zegt ze. ‘Ik kan er goed over praten en ik wil dat anderen horen wat ik heb meegemaakt, zodat dit nooit vergeten zal worden.’

Terug in de auto moet ik een beetje huilen. Ik voel een soort paniek dat ik zomaar ja heb gezegd.

Dat ik het heel graag wil doen, staat als een paal boven water. Het is een droom die uitkomt. Hoe bestaat het, vraag ik me af, dat dit op mijn pad komt? Ik met mijn nooit-aflaten-de interesse voor verhalen over de Tweede Wereldoorlog en met mijn obsessie voor het dagboek van Anne Frank. Met de eindeloze vragen aan mijn moeder: ‘Wat voelden ze?’ ‘Wat dachten ze?’ ‘Zagen ze het aankomen?’ ‘Hoe kan het dat het is gebeurd?’ ‘Wat deden de andere mensen er dan tegen?’ Ik mag ze allemaal stellen aan Truus, die net als Anne en Margot Frank zo veel jaren ondergedoken heeft gezeten, maar het overleefde en mij kan vertellen hoe het was en hoe het voelde.

Ik besluit in het diepe te springen. Ik weet niet of ik het kan, maar ik heb als psycholoog ervaring in het voeren van gesprekken en met het stellen van de juiste vragen. Die kan ik in elk geval inzetten tijdens de urenlange interviews die op ons eerste bezoek in maart volgen. Daarnaast houd ik erg van schrijven en heb ik net het verhaal over een uitdagende periode in mijn eigen leven afgerond. Ik heb er nu de tijd voor. Verder neem ik mijn oprechte, intense belangstelling voor het verhaal van Truus mee. Ik duik in haar leven en uiteindelijk ook in Truus zelf. Ik vraag haar of dat mag, of ik in haar huid mag kruipen, omdat dat nodig is om haar verhaal te kunnen schrijven. Ze vindt het geen probleem.

In korte tijd groeit er een heel sterk gevoel tussen haar en mij. Ze is zo lief, en ondanks mijn vele, vaak erg persoonlijke vragen wordt ze nooit boos of geïrriteerd. Ik voel me vrij om haar alles te vragen en dankzij haar houding loop ik nooit op eieren. Ik mag binnenkomen in haar wereld.

Ze vertelt me over haar intens gelukkige jeugd in Hoogeveen. Over het orthodox-Joodse gezellige gezin waarin ze opgroeit. Over de Joodse feestdagen die uitgebreid gevierd worden, de Joodse school en de zionistische jeugdvereniging Kadima. Over de sabbatavonden bij haar thuis met de geur van appeltaart en kippensoep. Over haar ouders, Izaak en Jet van Zuiden, die midden in de Hoogeveense samenleving staan. De goedlopende koosjere* slagerij van haar vader en zijn liefde voor dansen en zwemmen. Over de kaartavonden die haar moeder elke zaterdagavond organiseert als de sabbat* is afgelopen. Over haar moeders uitstekende gevoel voor mode en haar talent om met zeer uiteenlopende mensen bevriend te zijn. Ze vertelt over haar twee jaar oudere broer Max, een ontzettend creatieve jongen met een hoofd vol ondeugende plannetjes waar zij als zusje vaak een belangrijke rol in speelt. Over haar talloze vrienden en vriendinnen, Joodse en niet-Joodse, met wie ze veel lol heeft. En over alle jongens die verliefd op haar zijn.

En dan vertelt ze me natuurlijk over het moment dat alles anders wordt. De Duitsers vallen Nederland binnen en langzaam sluit het net zich rond de Joodse bevolking. Ze mogen

* Woorden met een sterretje zijn opgenomen in de verklarende woordenlijst achter in dit boek.

steeds minder en uiteindelijk wordt het veilige gezin uit elkaar gescheurd. Haar vader wordt opgeroepen om aardappels te rooien in Orvelte, een Joods werkkamp in Drenthe. Om zijn gezin niet in problemen te brengen, vertrekt hij vol goede moed. Truus blijft met haar moeder en Max achter in hun huis. De dreiging neemt toe, maar niemand weet wat er te gebeuren staat.

‘Ach, zo’n vaart zal het allemaal niet lopen,’ zeggen de Joodse Hoogeveeners tegen elkaar. ‘Dit is Nederland, het is Duitsland niet, dat is een ander verhaal, hier zijn we veilig. Van een beetje werken is nog nooit iemand doodgegaan.’

Langzaamaan raken de Joodse gezinnen geïsoleerd van de rest van de bevolking. Joodse winkels worden gesloten of overgenomen, Joodse kinderen mogen niet meer naar school. Joden en christenen mogen geen contact meer met elkaar hebben. Daarna volgen de oproepen voor Joodse mannen en jongens om tewerkgesteld te worden in een van de vele Joodse werkkampen in Noord-Nederland. Vervolgens zijn er razzia’s waarbij grote groepen Joden zomaar van de straat of uit hun huizen worden gehaald en naar Westerbork of Vught gestuurd. In de veronderstelling dat ze ‘slechts’ hard zullen moeten werken, worden tienduizenden Joodse mannen, vrouwen en kinderen gedeporteerd om uiteindelijk vermoord te worden in de Duitse en Poolse concentratiekampen. Doordat het zo geleidelijk gaat en informatie over de kampen in het oosten maar mondjesmaat binnendruppelt, beseffen maar weinig mensen dat het helemaal fout gaat en blijven velen zitten waar ze zitten. Daarbij is het niet eenvoudig om te ontsnappen of onder te duiken. Wie is bereid je te helpen en waar moet je vervolgens van

leven? De moeder van Truus, Jet van Zuiden-Goldsteen, is een van de uitzonderingen op de regel. Zij heeft helemaal niet het gevoel dat alles wel goed komt en besluit niet af te wachten tot ze haar en haar kinderen komen halen. Een paar weken voor de vreselijke nacht van 2 op 3 oktober 1942, waarin vrijwel alle Joden in Hoogeveen worden opgepakt en naar Westerbork gestuurd, vertrekt zij met haar kinderen naar hun eerste onderduikadres in Den Haag.

Dit is het verhaal van Geertruida van Zuiden, die op 1 juni 1926 wordt geboren aan de Hoofdstraat 207 in Hoogeveen. Ze neemt ons mee naar de dertien gezinnen waar ze in de oorlog korte of langere tijd ondergedoken zit. Ze beschrijft wat het betekent om je steeds weer aan te passen. Elk nieuw gezin lijkt in niets op het gezin waar je net vandaan komt. Je moet lief zijn, goed meehelpen en je aanpassen, want je leven hangt ervan af. Het is het verhaal van een meisje dat volwassen wordt. Van de ontwikkeling van een bang en overgeleverd kind naar een zelfstandige en sterke jonge vrouw. Al beschrijft ze ook de pijn en de beschadigingen die blijven ondanks de prestatie, die zo velen na de oorlog leveren, om op de as van de puinhopen hun leven weer op te bouwen.

Ik geloof dat er nooit te veel verhalen verteld kunnen worden over de Tweede Wereldoorlog door mensen die het zelf hebben meegemaakt. Elk verhaal is uniek en is het waard om verteld te worden, omdat het steeds opnieuw laat zien dat het in al die verhalen gaat om mensen zoals jij en ik. Gewone mannen, vrouwen en kinderen die verliefd worden, werken, spelen, vrienden bezoeken, naar school gaan, ruzie maken en kinderen krijgen. Die voluit leven, maar plotse-

ling geconfronteerd worden met een bezetter die hun alle vrijheid ontnemt en uiteindelijk als doel heeft ze op te sporen, weg te voeren en om te brengen. Hoe kan zoiets gebeuren? Na afloop van vrijwel elk interview dat ik met Truus had, zei ze: 'In bed denk ik nog veel na over wat we hebben besproken en dan blijft er uiteindelijk altijd maar één vraag over: hoe bestaat het? Hoe is het mogelijk dat dit is gebeurd en dat niemand het heeft tegengehouden? Hoe bestaat het?'

Ik hoop dat het verhaal van Truus ons opnieuw zal herinneren aan wat er in de Tweede Wereldoorlog met de Joden is gebeurd. Hoe het plan van de nazi's om het Joodse volk systematisch uit te roeien immense gevolgen had voor alle Europese Joden en dus ook voor de vijftienjarige Truus van Zuiden uit Hoogeveen. Er zijn in 2018 niet zo veel ooggetuigen meer die ons uit eerste hand kunnen vertellen hoe het was. Nog een paar jaar en dan zal er niemand meer zijn die het aan den lijve heeft ondervonden. Dat betekent dat we goed moeten luisteren naar degenen die er nog zijn en met ons willen delen hoe het was. Ik hoop dat het verhaal van Truus ons betere mensen zal maken. Dat we erdoor geïnspireerd zullen worden en ons nog meer zullen inspannen om onze kinderen te leren om anderen lief te hebben in plaats van te haten. Ook mensen die we niet begrijpen, die een andere cultuur of een ander geloof hebben, of die een taal spreken die wij niet verstaan. Dat we ons realiseren dat wat we denken of geloven over andere mensen directe gevolgen heeft voor hoe we ons gedragen. We zijn allemaal mensen en we hebben maar één plek om met elkaar te wonen. Laten we elkaar op z'n minst verdragen en ons samen inzetten om van deze wereld een betere plek te maken.

POGING TOT VERGIFTIGING VAN EEN GEZIN.

WRAAK EENER DIENSTBODE.

Phosphor in het zout gemengd. — Een familie, na aanvankelijk in het ziekenhuis te Hoogeveen opgenomen te zijn, thans weer nagenoeg hersteld.

(Van onzen correspondent.)

HOOGVEEEN, 18 Juni. — Bij het gebruiken van eieren ontdekte het gezin van den slager I. M. van Zuiden, Hoofdstraat alhier, dat het zout een bijzonderen smaak had. Onmiddellijk werd een nader onderzoek ingesteld en het bleek, dat er een hoeveelheid phosphor in vermengd was.

De marechaussee, met het geval in kennis gesteld, heeft onmiddellijk een onderzoek ingesteld en in voorloopig arrest genomen de dienstbode van den heer Van Zuiden, genaamd H. v. V., wonende te Hollandscheveld.

Het gezin is in het ziekenhuis „Bethesda” alhier opgenomen en in de maag werden de resten van de phosphor ontdekt. Na behandeld te zijn zijn de vader en de beide kinderen weer in huis teruggekeerd. De toestand is momenteel vrij goed.

De dienstbode heeft heden aan de marechaussee bekend de phosphor in het zout te hebben gedaan. Het meisje heeft wraak willen nemen, omdat zij een berisping had gekregen in verband met haar houding tegenover haar verloofde.

Mijn kinderen krijgen ze nooit

‘Mijn vroegste herinnering is dat Hendrikje, ons meisje voor dag en nacht, probeerde om mij, mijn broer Max en mijn ouders te vergiftigen. Ik heb gehoord dat het zelfs in de krant heeft gestaan.

Ik kende Hendrikje heel goed, ik at soms zelfs bij haar in de keuken en ze was elke dag om me heen. Toch probeerde ze ons te vermoorden. Dat is toch haast niet voor te stellen! Gek genoeg heeft deze vreselijke gebeurtenis er waarschijnlijk wel toe geleid dat ik jaren later de oorlog heb overleefd.’

Wat bezielde Hendrikje op die vroege zondagochtend van 16 juni 1929, toen ze besloot om fosfor in ons zoutvatje te stoppen en probeerde mij, mijn broer Max en mijn beide ouders te vergiftigen? Ik weet het niet. Ik weet wel hoe de dokter daarna een dikke slang in mijn keel duwde, helemaal tot in mijn buik, terwijl twee zusters me stevig vasthielden en ik tegenstribbelde omdat het vreselijk veel pijn deed. ‘Haar

maag moet echt leeg,' zei de dokter tegen mijn doodsbangen moeder, 'net als de maag van uw echtgenoot en uw zoontje.'

'Mijn God, o mijn God,' zei ze alleen maar als in een soort gebed, om haar verbijstering uit te drukken over wat er net met haar gezin was gebeurd.

Een paar dagen ervoor had mijn vader van de buurman gehoord dat Hendrikje, ons meisje voor dag en nacht, af en toe na het uitgaan op zaterdagavond een jongeman meenam naar haar kamer bij ons in huis. Mijn ouders konden haast niet geloven dat ze zoiets zou doen, maar mijn vader besloot het toch maar te controleren en daarom zat hij die zaterdagavond beneden in de keuken in het donker te wachten tot ze thuiskwam. Rond middernacht hoorde mijn vader de sleutel in het slot van de achterdeur en zag hij twee figuren de keuken binnenkomen. Ze fluisterden en hij hoorde Hendrikje giechelen. Hij stond op van de keukentafel en knipte het licht aan. De hele keuken was meteen helverlicht. Hendrikje en haar verloofde stonden als aan de grond genageld. De jongeman overzag meteen waarin hij terechtgekomen was, draaide zich om en ging er als een haas vandoor, haar alleen achterlatend in de keuken.

'Zo, Hendrikje,' zei mijn vader streng, 'het klopt dus toch dat jij je verloofde in ons huis meeneemt naar je kamer.'

Ze zei niets.

'Je begrijpt dat het ontoelaatbaar is dat jij vreemde mannen in mijn huis mee naar binnen neemt.'

Ze knikte.

'Ik zou je er op staande voet voor moeten ontslaan,' ging mijn vader boos verder.

'Nee, alstublieft meneer, ontsla me niet, wat zou ik tegen

mijn ouders moeten zeggen?’ smeekte ze. ‘Het spijt me, me-
neer Van Zuiden. Geeft u me nog een kans, het zal nooit
meer gebeuren.’

Mijn vader aarzelde, maar besloot met zijn hand over zijn
hart te strijken. ‘Ik geef je nog één kans, verspeel hem niet. Je
begrijpt dat ik je extra in de gaten zal houden.’

Ze knikte weer, bedankte mijn vader en ging snel naar
haar kamer.

Wat er de dag erna gebeurde, is een vreemde, akelige uit-
zondering op mijn verder zo gelukkige jeugd in Hooge-
veen. Die ochtend was een zondag. We ontbeten dan altijd
uitgebreid met krentenbrood en een zachtgekookt eitje.
Hendrikje dekte al vroeg in de ochtend eerst de tafel en
als het huis gevuld was met de geur van verse koffie en de
tafel mooi gedekt, ging zij naar boven om de bedden op te
maken.

‘Wat ruikt het hier raar,’ zei moeder toen we aan tafel
gingen zitten, ‘wat is dat voor vreemde geur?’

We schonken er geen aandacht meer aan. Nadat we ons
eitje en een dikke plak krentenbrood hadden gegeten, keek
vader ons onderzoekend aan. ‘Wat zien jullie er vreemd uit,
jullie zijn helemaal blauw om de mond,’ zei hij tegen Max
en mij.

‘Maar jij ook, Izaäk,’ zei moeder tegen vader.

‘Wat is er met jullie?’ vroeg ze geschrokken. Ze stond op
en tilde me van mijn stoel.

‘Ik voel me inderdaad heel raar in mijn hoofd,’ zei vader,
‘zo duizelig en licht.’ Hij schoof zijn stoel naar achteren.

Moeder wachtte geen moment langer, zette me weer te-
rug en ging weg om de dokter te waarschuwen. Mijn vader,

mijn broer Max en ik bleven wat versuft aan tafel zitten. Toen ze terugkwam, ging ze opnieuw druk snuivend over de ontbijttafel op zoek naar de bron van de vreemde lucht.

‘Het is het zoutvaatje!’ riep ze in paniek, ‘dat ruikt zo raar, wat zit erin? Wie is zo mesjogge* om iets in ons zoutvaatje te doen?’

Zelf had ze geen zout genomen vanwege haar steeds terugkerende blaasproblemen. Inmiddels was dokter Van der Wal gearriveerd en hielp hij ons samen met moeder in zijn auto zodat hij ons naar het ziekenhuis kon brengen. We hadden het alle drie nu echt benauwd en hadden moeite met ademen. Op dat moment zagen we Hendrikje uit ons huis komen. Ze keek niet naar ons maar stapte snel op haar fiets, die voor het huis geparkeerd stond, en reed heel hard weg. Ze had haar zwarte jurkje en haar witte schortje nog aan.

Hendrikje van Veer werd later die dag in haar ouderlijk huis door de marechaussee gearresteerd. Op het politiebureau in Hoogeveen bekende ze eerst dat ze de familie Van Zuiden inderdaad had willen vergiftigen vanwege de berisping die ze de avond ervoor van meneer Van Zuiden had gekregen. Later trok ze deze bekentenis weer in en verklaarde ze dat ze alleen maar bekend had, omdat ze hoopte dat ze dan naar huis mocht en dat haar vader het dan wel verder voor haar zou oplossen. Uiteindelijk zat Hendrikje vijf weken in Assen in de gevangenis en werd ze daarna in vrijheid gesteld. Volgens de *Leidsche Courant* van zaterdag 27 juli 1929 was Hendrikje ten onrechte van vergiftiging beticht.

Ik ben drie jaar oud als Hendrikje, waarschijnlijk uit boosheid over de berisping van mijn vader, probeert om ons te vergifigen. Waarom ze zo ver gaat, begrijpen we helemaal niet. Jaren later, op een warme zomeravond tijdens de oorlog, als mijn vader Izaäk van Zuiden zijn koosjere slagerij aan de Hoofdstraat 207 in Hoogeveen al heeft moeten sluiten en door de Duitse bezetter gedwongen is om naar Orvelte te vertrekken, een van de vele Joodse werkkampen in Drenthe, krijgt het verhaal nog een venijnig staartje.

Die avond in 1942, even na acht uur, werd er bij ons aangebeld. Mijn moeder deed aarzelend de deur open en werd opzijgeduwd door een man in een zwart uniform wiens gezicht haar vaag bekend voorkwam. Hij liep door naar de woonkamer, waar ik was opgestaan van de sofa. Max, mijn twee jaar oudere broer, zat op zolder; daar verstopte hij zich sinds een paar weken vanwege het risico opgepakt te worden door de Duitsers. De man keek rond, waarschijnlijk op zoek naar vader, maar toen hij die niet zag, draaide hij zich om naar moeder die doodsbleek in de deuropening stond en siste: 'Dit is het moment waarop ik al die jaren heb gewacht. Eindelijk zal er afgerekend worden met jullie rotjoden. Jullie gaan er allemaal aan en ik verzeker jullie dat jullie de eersten zijn. Jullie zullen enorm spijt krijgen voor wat jullie mijn dochter Hendrikje hebben aangedaan door haar in de gevangenis te laten gooien.'

Hij liep helemaal rood aan en uit zijn ogen sprak zo veel haat dat we niets konden uitbrengen. Hij bleef nog even staan en liep toen langs mijn moeder de kamer weer uit en sloeg de voordeur met een klap achter zich dicht.

Dat was het moment waarop mijn moeder definitief besloot om samen met Max en mij onder te duiken. Ze had door de woorden van Hendrikjes vader niet langer het gevoel dat het allemaal wel met een sisser zou aflopen. Zijn dreigementen waren voor haar het laatste duwtje in de rug. Ze vertelde niemand over haar plannen, maar toen ze een paar dagen later een laatste kopje koffie dronk bij haar beste vriendin Jules Blein, die een paar huizen verderop woonde, zei ze bij het afscheid: ‘Jules, één ding weet ik wel: mijn kinderen krijgen ze nooit.’

Mijn jeugd in Hoogeveen

'Ik denk heel vaak terug aan mijn jeugd, vooral nu ik zo oud geworden ben. Gek genoeg herinner ik me dan soms opeens weer nieuwe dingen waarvan ik geen idee had dat ik ze nog wist. Ik voel dagelijks nog de liefde van mijn ouders en ik ruik de geur van bij ons thuis. Ik leef nu niet meer orthodox zoals toen, je kunt wel stellen dat dat Joodse leven door Hitler kapot is gemaakt. Bij wie moest ik na de oorlog nog koosjer vlees halen en met wie moest ik onze feesten nog vieren? Ik had drie jaar lang alles gegeten en we pakten het na de oorlog niet meer op. Toch is dat goddank niet het einde van het verhaal. Als ik nu bij mijn oudste dochter in Israël ben en daar Pesach* vier, en ik zie mijn kleinkinderen aan tafel zitten en ik hoor het gelach van mijn achterkleinkinderen die met een keppeltje op rond de tafel rennen, dan kan ik mijn tranen niet tegenhouden. Mijn kleinkinderen en achterkleinkinderen begrijpen niet waarom ik huil.

“Wat is er omi, waarom huil je?” vragen ze me.

“Omdat ik zo gelukkig ben,” zeg ik dan.

In gedachten ben ik terug in Hoogeveen bij mijn vader en moeder en Max. Het is voor de oorlog en ik zie onze mooi gedekte tafel voor de seider,* het witte tafelkleed en de zilveren kandelaren en ik hoor de gebeden van mijn vader. En dan voel ik in elke vezel van mijn lichaam een intense vreugde dat ondanks al het verlies, Hitler niet heeft gewonnen. Wij zijn er nog, uit mij zijn al deze mensen voortgekomen en we vieren nog altijd onze feesten en we zeggen nog steeds dezelfde gebeden en dat zullen we altijd blijven doen.’

Afgezien van de vergiftiging door Hendrikje was mijn leven tot mijn veertiende een feest. Mijn ouders Izaäk van Zuiden en Jet Goldsteen waren gek op elkaar.

‘Wacht maar, Jet,’ zei mijn vader soms als mijn moeder boven aan de trap stond, ‘ik haal je op.’ Hij rende dan naar boven en tilde haar de trap af. Hij droeg haar letterlijk op handen. Mijn moeder was erg mooi en elegant en bovendien goed opgeleid. Al jong wist ik dat mijn moeder anders was dan de moeders van mijn vriendinnen. Ze was heel modern en ze kleepte zich, geïnspireerd door de tijdschriften die ze samen met de beste zalm uit Amsterdam naar Hoogeveen liet komen, volgens de allerlaatste mode. Daarnaast was ze erg lief, net als mijn vader. Max, mijn twee jaar oudere broer en ik, waren het middelpunt van hun bestaan en ik groeide op als een prinsesje omringd door veel liefde, mooie spullen en duidelijke regels.

Mijn ouders hadden een eigen zaak, een koosjere slagerij, die heel goed liep. We hadden genoeg geld om te doen wat we wilden en mijn ouders deelden daar graag van uit. Mijn vader gaf onze burens regelmatig gratis vlees en ons huis was de plek van veel gezellige bijeenkomsten. Elke zaterdag als de sabbat afgelopen was, organiseerde mijn moeder kaartavonden voor zowel Joodse als niet-Joodse vrienden. Er werd geklaverjast en gewiest en heel veel gelachen. Mijn ouders stonden midden in de Hooogeveense samenleving. Mijn vader was jarenlang voorzitter van de slagerverseniging.

We waren orthodox-Joods en hielden ons strikt aan de Thora.* We aten altijd koosjer en we vierden met veel plezier alle Joodse feesten. Vooral Pesach werd uitgebreid gevierd. Moeder haalde altijd vlak voor seideravond het speciale Pesachservies, in allerlei pasteltinten, van zolder terwijl het hele huis tot in de kleinste hoekjes schoongemaakt werd. Max en ik genoten erg van de bijzondere sfeer die in die weken in huis hing. De sabbat, die op vrijdagavond met zonsondergang begon, was voor mij de beste dag van de week. Mijn vader ging dan steevast naar onze burens, familie Hemstede, die een kapperszaak hadden, om zich te laten scheren en knippen. De geur van zijn lotion vermengde zich bij thuiskomst met de geur van kippensoep en appeltaart tot een aroma dat mij een sterk gevoel van geborgenheid en warmte gaf.

Op sabbatochtend gingen mijn vader en ik arm in arm samen naar sjoel.* Mijn moeder ging nooit mee. Zij hield zich vooral voor het koosjerstempel voor de slagerij zo strikt mogelijk aan alle voorschriften. Ik hield van de sfeer en van de

gebeden en van het kijken naar de leuke jongens die ik vanaf het vrouwenbalkon beneden kon zien zitten. De rest van de sabbat bracht ik meestal door met Suze en Klaartje van der Wijk, twee zusjes met wie ik het heel goed kon vinden. Vaak wandelden we samen met een grotere groep Joodse vrienden en vriendinnen in het Kinholtbosje.

Ik was trots op mijn vader die, anders dan de meeste vaders, heel sportief was. Hij hield van dansen en soms als op de radio *An der schönen blauen Donau* klonk, schoof hij de en suite-deuren tussen de zaak en de woonkamer open en walste dan met mij door de kamer. Hij kon goed schaatsen en zwemmen en dat laatste kwam goed van pas toen ons buurmeisje Joko van een paar huizen verderop een keer in de vaart viel bij ons voor de deur. Ze verdween tussen de boten en kwam niet meer boven.

‘Meneer Van Zuiden, meneer Van Zuiden, er ligt een kind in het water!’ werd door een paar burens geroepen die Joko hadden zien vallen maar er zelf niet achteraan durfden te springen. Mijn vader kwam uit de slagerij gerend, trok al hollend zijn witte jas en zijn schoenen uit en dook zo de vaart in. Hij vond Joko onder water tussen twee boten en gaf haar levend aan haar moeder terug.

Ik was een gehoorzaam kind. Heel anders dan mijn broer Max, die vrijwel elke dag wel iets ondeugends uithaalde en het leuk vond om mij daarbij te betrekken. Ik zei ja op al zijn plannen, vooral omdat ik het heerlijk vond als mijn grote broer zich met mij bemoeide. Zo heerlijk, dat ik de problemen die ik daarna soms had, graag voor lief nam. Ik beleefde allerlei avonturen. Zo sprong ik met een door Max

gemaakte parachute van het dak van een schuur, stond ik met mijn rode rokje in de wei bij een stier en verloor ik mijn lakschoentjes in de modder in een weiland waar ik van Max doorheen moest rennen. Ik overleefde alles, maar moeder mopperde vaak omdat ik helemaal zwart thuiskwam of soms nog erger, als er een ruit sneuvelde omdat Max mij uitdaagde met steeds grotere steentjes te gooien.

Max sloot ons een keer op in de grote vriescel van de slagerij, met de bedoeling om vader of de knecht bij binnenkomst te laten schrikken. Toen we erin zaten en er niemand kwam, bleek hij de deur van binnenuit zelf niet meer open te krijgen. We kregen het steeds kouder en tuurden door het ronde raampje of we mijn vader of een knecht zagen, maar er was niemand te zien. Max begon steeds harder te kloppen en schreeuwen en gelukkig hoorde vader uiteindelijk iets en kwam hij ons bevrijden. Hij bracht ons, een beetje geschrokken, naar moeder en zei: 'Kijk eens wat ik in de koeling heb gevonden.'

'Kinderen,' verzuchtte mijn moeder, 'je kunt beter jonge honden houden.'

We deden vaak samen boodschappen voor moeder. We mochten een keer taartjes halen en Max deed toen we vertrokken het boodschappentasje van moeder over mijn hoofd. 'Dit is leuk,' zei hij, 'ik leid je naar de bakker, geef me je hand, ik zorg dat je nergens tegenaan loopt. Je mag de tas pas weghalen als ik het zeg.'

De hele weg gaf hij me aanwijzingen over stoepjes en opstapjes, totdat we bij de bakker naar binnen gingen. Daar liet hij mijn hand los. Ik stond nog steeds met het tasje over mijn gezicht in het kleine bakkerszaakje te wachten tot Max

de taartjes zou bestellen, maar er gebeurde niets. Na een tijdje kreeg ik het warm in de tas en hoorde ik iemand vragen: 'Kan ik je misschien ergens mee van dienst zijn?'

Ik zei niets en bleef zo staan totdat iemand me bij mijn arm pakte. 'Is alles wel in orde met je?' Ik trok het tasje van mijn hoofd en keek recht in de gezichten van de andere klanten, die me nogal verbaasd aankeken. Max had me alleen in de winkel achtergelaten en stond, toen ik beschaamd naar buiten kwam, buiten om de hoek heel hard te lachen.

Een andere keer moest Max voor moeder een witbrood halen. Hij ging naar de bakker en kwam terug met een krentenbrood. Ze keek ernaar en zei: 'Dit is niet goed, Max, ik heb een witbrood nodig, je moet terug om het te ruilen.'

Max pakte het krentenbrood weer aan en ging op het stoepje zitten. Een voor een at hij alle krentjes uit het brood. Toen hij klaar was, stond hij op, ging naar moeder en zei: 'Hier is het witbrood, moeder.' Ze lachte er hartelijk om. 'Onze Lieve Heer heeft rare kostgangers,' zei ze alleen maar.

Op mijn dertiende ging ik naar de openbare ulo aan de Grote Kerkstraat. Alle Joodse kinderen op één na gingen naar de ulo, ook als ze eigenlijk wel naar de hbs hadden gekund. De meeste Joodse ouders stuurden hun kind namelijk niet graag naar een christelijke school waar godsdienstonderwijs en gezamenlijk bidden voor iedereen verplicht waren. Ik vond het heerlijk om naar school te gaan. Vlak voor mijn eerste schooldag kreeg ik van vader en moeder een mooie nieuwe fiets met een breed stuur en een nieuwe leren tas die ik op mijn heup kon dragen. Samen met een aantal klasgenoten ging ik op dansles bij dansschool Stern in Hotel

Frederiks. Ik was gek op dansen. Veel jongens dansten graag met mij maar ik was, net als de andere meisjes, meer onder de indruk van Sam Stern, de zoon van de dansleraar, die ons samen met zijn vader leerde dansen, dan van de jongens van mijn eigen leeftijd.

Zowel de Goldsteens van moederskant als de Van Zuidens van vaderskant waren grote families. Mijn moeder had drie zussen en een broer en mijn vader had drie broers en een zus, en allemaal hadden ze zelf ook weer gezinnen. We zagen elkaar niet wekelijks, omdat bijna iedereen een eigen zaak had, maar de meesten van mijn neven en nichten kende ik goed en in de vakanties ging ik vaak naar tante Betsie en oom Sam in Laag-Keppel om met mijn neef Jozef en mijn nicht Trudy te spelen. Max logeerde dan bij oom Bram en tante Ciska in Doetinchem, waar hij heerlijke zomers doorbracht met zijn neven Simon, Max en Jules.

We hadden ook familie in Hoogeveen. Tante Liny, een volle nicht van mijn vader, woonde net als wij aan de Hoofdstraat, samen met haar ouders en een heel stel zussen. Max en ik kwamen er bijna dagelijks om bij de tantes boterbabbelaars te halen. Liny werkte op het postkantoor en soms had ze opeens zo veel zin in worst, dat ze dan haar neef belde: 'O Izaäk, ik kan alleen nog maar aan jouw ossenworst denken.'

Mijn vader vond dat leuk en sneed een flink stuk voor haar af. Max en ik brachten het bij haar langs op haar werk. Liny had verkering met Frans, een niet-Joodse jongen, wat haar ouders verschrikkelijk vonden. Frans mocht niet bij hen thuis komen om Liny te zien. Haar ouders hoopten dat de verliefdheid daardoor wel zou overwaaien, maar dat deed

het niet. Mijn ouders, vooral mijn moeder, vonden het allemaal nogal ouderwets. 'Liefde laat zich niet dwingen,' zei ze en ze bood Frans en Liny aan dat ze elkaar bij ons thuis konden ontmoeten, wat ze bijna elke zondagmiddag deden.

We spraken thuis niet zoveel over de dreiging uit Duitsland, die al vanaf 1933 via de radio onze woonkamer binnenkwam. We dachten en hoopten dat Hitler Nederland met rust zou laten. We wisten wel dat er iets goed mis was in Duitsland. Hitler gaf in zijn toespraken de Joden de schuld van alle ellende in de wereld, inclusief de Eerste Wereldoorlog. Ons onveilige gevoel werd versterkt door de toenemende stroom van Duitse Joden die naar Nederland vluchtten. De Nederlandse regering wist niet goed waar deze mensen allemaal opgevangen moesten worden en liet daarom, op kosten van de Nederlandse Joodse gemeenschap, een vluchtelingenkamp bouwen in Westerbork. In 1939 was het klaar en konden de bewoners in de nieuwe barakken een plek zoeken. Ze mochten het kamp gewoon in- en uitlopen en veel van hen kwamen in Hogeveen en Assen om boodschappen te doen.

Mijn moeders beste vriendin Jules Blein had een Joods meisje uit Duitsland in huis genomen, Carola heette ze. Vooral door haar verhalen nam de onrust bij mijn moeder toe. Elke keer als we bij Jules waren, praatte mijn moeder met haar en vroeg haar honderduit over het leven in Duitsland. Ze vertelde dan over alle maatregelen die de nazipartij langzaam maar zeker de Joden had opgelegd. Regels als 'Joden mogen niet meer met niet-Joden trouwen' en 'Joodse artsen mogen alleen nog maar Joodse patiënten behandelen'. Ze vertelde over de verschrikkelijke nacht van 9 op 10 november 1938,

toen de ramen van de winkels en huizen van haar familie en vrienden waren ingegooid en over de gewonden en de doden onder de Joodse bevolking die er die nacht door heel Duitsland waren gevallen. We konden het haast niet geloven.

‘Kwam dan niemand voor jullie op?’ vroegen we haar, ‘ook jullie burens niet?’

‘Die deden mee,’ zei ze, ‘of ze keken de andere kant op. Iedereen was opgehitst door de nazi’s. Alles wat Joods was of van Joden was moest kapot. Onze sjoel is in vlammen opgegaan en de politie verbood de brandweer om het vuur te blussen. Het was verschrikkelijk, het angstaanjagendste dat ik ooit heb meegemaakt,’ zei ze. ‘De nazi’s noemen het de Kristallnacht vanwege de gebroken ramen, maar die naam klopt helemaal niet, want er is veel meer kapotgemaakt dan alleen glas.’

Ze hielde terwijl ze erover sprak en mijn moeder sloeg haar armen om haar heen. Thuis vertelde mijn moeder aan mijn vader wat ze had gehoord. ‘Het was gewoonweg een pogrom wat daar in die nacht gebeurd is,’ zei ze en zuchtte diep. ‘Maar Nederland is Duitsland niet.’

Op 10 mei 1940 bleek onze hoop dat Duitsland Nederland met rust zou laten naïef en ongegrond.

EEN WAARGEBEURD VERHAAL

Truus van Zuiden is zestien jaar als ze in de oorlog moet onderduiken omdat ze Joods is. In tweeënhalf jaar tijd verblijft ze op dertien verschillende adressen in Nederland. Ze woont in huis bij gereformeerden, katholieken, verzetsmensen en zelfs bij NSB'ers. In elk gezin past Truus zich onmiddellijk aan. Je moet lief zijn, nooit je stem verheffen en goed meehelpen, want je leven hangt ervan af. Haar moeder wordt tijdens de onderduik verraden en gedeporteerd naar Auschwitz. Ondertussen wordt Truus steeds vindingrijker en neemt ze zelfs deel aan het verzet. Na de bevrijding blijkt niet iedereen in Hoogeveen blij met de terugkeer van hun Joodse stadgenoten. Truus probeert ondanks de verliezen en de tegenstand uit alle macht haar leven weer op te bouwen.

'De titel van dit boek zegt alles over het bijzondere levensverhaal van Truus Stern-van Zuiden en de beproevingen die zij als jong meisje zonder haar ouders moest doorstaan. Ik heb mevrouw Stern-van Zuiden meerdere malen mogen ontmoeten en was elke keer diep onder de indruk van haar geschiedenis, maar ook van haar veerkracht en levenslust. Toch draagt ze, zoals ze zelf ook zegt, nog alle dagen de pijn met zich mee. Het is bewonderenswaardig hoe zij het tot op hoge leeftijd als haar plicht blijft zien om de jongere generatie te vertellen over de verschrikkingen van de oorlog. Haar verhaal is een verhaal van angst en verdriet, maar ook van moed en vriendschap. Het is een verhaal dat doorverteld moet worden en dat we ons moeten blijven herinneren. Daarom is het mooi en belangrijk dat dit boek er nu is.'

— Mark Rutte, historicus en minister-president van Nederland

Wendy Geuverink (1972) woont in Berlijn en schreef eerder het boek *In mijn familie*.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 978-94-0191-242-6 NUR 402

9 789401 912426